

Ставлення жителів прифронтових зон Донбасу до нелегальних практик отримання доходів (на прикладі молоді)

Верховод Л. І., Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

В статті представлені результати соціологічного дослідження щодо особливостей економічної поведінки жителів прифронтових зон Донбасу. Підкреслюється, що нелегальні та напівлегальні практики отримання доходів є невід'ємною складовою повсякденного життя. У якості індикаторів моніторингу даної проблеми розглядаються практики неофіційної зайнятості, уникнення сплати податків, хабарництва та феномен подвійного соціального утримання. На основі ставлення до проблеми неофіційного працевлаштування виокремлено дві групи опитаних. У респондентів, які працюють, означене явище не викликає різкого осуду та в деяких випадках є прийнятною формою поведінки. Студенти, які в більшості своїй поки що знаходяться на утриманні батьків і лише гіпотетично знайомі з проблемами пошуку роботи, вважають недопустимим неоформлення трудових відносин. Мотивацією при цьому є не збитки, які несуть такі практики державі, наприклад, у вигляді несплати податків, а особисті інтереси (пенсія, оплачувана відпустка тощо). Встановлено, що опитані засуджують хабарництво. Водночас вони визнають, що без нього у нашому суспільстві не обійтись. Відповідальність за поширення даного явища покладається здебільшого на систему. Така оцінка хабарництва свідчить про неготовність більшості опитаних розпочинати з себе боротьбу з ним, бо воно спрощує вирішення проблем у повсякденному житті. В прифронтових зонах Донбасу має місце феномен подвійного соціального утримання, до якого населення ставиться неоднозначно. Підкреслено, що постійна міграція населення з непідконтрольних та підконтрольних українській владі територій є джерелом нелегальних та напівлегальних практик отримання доходів. В статті окреслені перспективи подальшого дослідження феномена подвійного соціального утримання, а саме: виявлення витоків даного явища; встановлення мережі задіяних агентів; фіксування динаміки суспільної оцінки.

Ключові слова: війна на Сході України; тіньова економіка; пілотажне дослідження; хабарництво; неофіційна зайнятість; подвійне соціальне утримання; внутрішньо-переміщені особи

The attitude of the population of the Donbas front-line zones to the illegal forms of the income receipt (for example of young people)

Verkhovod L. I., Luhansk Taras Shevchenko National University

The article presents the results of a qualitative study on the characteristics of economic behavior of residents of the Donbas front-line zones. It is proved that a high fate of the shadow economics sector exists Ukraine.

It is emphasized that illegal and semi-legal incomes are an integral part of everyday life. Practices of informal employment, tax evasion, bribery and the phenomenon of double social dependence are considered as indicators of monitoring of this problem.

Based on the attitude to the problem of informal employment, two groups of respondents were identified. For the respondents who work, this phenomenon does not cause severe condemnation and in some cases is an acceptable form of behavior.

Students, who are still in the care of their parents and are only hypothetically familiar with the problems of finding a job, consider it unacceptable not to formalize labor relations.

The motivation for doing so is not the loss that such practices bear to the state, for example, in the form of non-payment of taxes, but personal interests (pensions, paid leave, etc.).

It was emphasized that the absence of a severe condemnation of informal employment and the declaration of the acceptability of such a form of employment indicate a loyal attitude to the practice of avoiding payment of taxes. This attitude to taxes is already an integral part of the economic culture of our country's population.

It is established that the respondents condemn bribery. At the same time, they admit that people can not do anything without it living in our society. Responsibility for the dissemination of this phenomenon relies mainly on the system. Such an assessment of bribery shows that the majority of respondents are not ready to start fighting with it, because it simplifies the solution of problems in everyday life. In the front-line zones of the Donbass there is a phenomenon of double social dependence, to which the population is ambiguous.

It was emphasized that the constant migration of the population from uncontrolled and controlled territories (to the Ukrainian authorities) is a source of illegal and semi-legal incomes.

The article outlines the prospects for further study of the phenomenon of double social dependence, namely: the identification of the origins of this phenomenon; establishing a network of agents involved; recording of the dynamics of public assessment.

Keywords: war in the East of Ukraine; shadow economics; pilot study; bribery; informal employment; double social parasitism; internally-displaced persons

Отношение жителей прифронтовых зон Донбасса к нелегальным формам получения доходов (на примере молодежи)

Верховод Л. И., Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко

В статье представлены результаты исследования особенностей экономического поведения жителей прифронтовых зон Донбасса. Подчеркивается, что нелегальные и полунелегальные практики получения доходов являются неотъемлемой составляющей повседневной жизни. В качестве индикаторов мониторинга данной проблемы рассматриваются практики неофициальной занятости, неуплаты налогов, взяточничества и феномен двойного социального иждивенчества. На основе отношения к проблеме неофициального трудоустройства выделены две группы опрошенных. У респондентов, которые работают, данное явление не вызывает резкого осуждения и в некоторых случаях является приемлемой формой поведения. Студенты, которые в большинстве своем пока находятся на содержании родителей и только гипотетически знакомы с проблемами поиска работы, считают недопустимым не оформление трудовых отношений. Мотивацией при этом является не убытки, которые приносят такие практики государству, например, в виде неуплаты налогов, а личные интересы (пенсия, оплачиваемый отпуск и т.п.). Респонденты осуждают взяточничество, но признают, что без него в нашем обществе не обойтись. В прифронтовых зонах Донбасса имеет место феномен двойного социального иждивенчества, к которому население относится неоднозначно. В статье обозначены перспективы дальнейшего исследования данной проблематики.

Ключевые слова: экономическое поведение; нелегальные и полунелегальные практики получения доходов; взяточничество; неофициальная занятость; двойное социальное иждивенчество

Постановка проблеми.

Війна на сході України негативно впливає на економіку держави. Падіння ВВП, зростання державного боргу, стрімка інфляція стали прямим наслідком соціально-політичних негараздів. Експерти зазначають, що конфлікт в Україні спричинив «серйозні деструктивні процеси, в т. ч. руйнацію інфраструктури на території бойових дій, дезорганізацію усталених виробничих зв'язків і критично важливих постачань ресурсів, часткову втрату зовнішніх ринків та експортного потенціалу» [16].

У 2016 році вперше за час війни було зафіксовано зростання номінального ВВП (в долл. США) на 2,9 %, у 2017 р. маємо 20,2 % (для порівняння: в 2014 р. цей показник був від'ємним і склав -28,1 %, а у 2015 р. – -31,3% [10]. Разом із тим незначне покращення макроекономічних показників не зумовлює кардинальної зміни добробуту українців. Їм доводиться пристосовуватись до нових умов життя та обирати нові стратегії виживання, які не завжди є легальними. Унікальними у цьому плані стають прифронтові зони Донбасу. Це зумовлено низкою

факторів. По-перше, на підконтрольній Україні території Донбасу мають місце такі ж негативні тенденції у сфері економіки, як і в інших регіонах (зростання цін, інфляція). По-друге, змінюється структура населення в прифронтових зонах за рахунок внутрішньо-переміщених осіб. Наприклад, з 1,59 млн ВПО (станом на 30.03.2017) найбільше їх мешкає на неокупованій території Донеччини (більше 532 тис.) і Луганщини (майже 291 тис.) [9]. Така внутрішня міграція змінює баланс сил на ринку праці (збільшується кількість претендентів на робоче місце) та ринку товарів та послуг (підвищений попит впливає на ціноутворення). По-третє, близькість лінії розмежування, з одного боку, збільшує хвилювання щодо власної безпеки, з іншого – стає джерелом нових форм заробітку (пасажирські перевезення по обидва боки лінії розмежування, практики оплатної допомоги переселенцям в отриманні необхідних документів, контрабанда тощо). За таких умов, на нашу думку, змінюється ставлення до нелегальних та напівлегальних практик отримання доходів. Саме це зумовлює актуальність розгляду обраної тематики.

Отже, метою статті є визначення ставлення жителів прифронтових Донбасу до нелегальних практик отримання доходів.

Інформаційною основою дослідження стало якісне соціологічне дослідження (пілотаже), проведене на підконтрольній українській владі території Донбасу навесні 2017 р. (поглиблені інтерв'ю (n=10); опитувалися молоді люди віком 18-35 років, метод відбору респондентів – сніговий ком). Отримані результати не претендують на повну репрезентативність, проте вони дозволяють окреслити певні тенденції, які мають місце у сучасному українському суспільстві.

Ступінь розробленості проблеми.

Нелегальні та напівлегальні практики отримання доходів також стають предметом дослідження науковців із різних галузей знання. Найбільший інтерес на пострадянському просторі викликає тінювий сектор економіки. В літературі розглядаються наукові підходи до вивчення тінювої економіки (С. Тертишний [15]), визначаються соціальні функції тінювої економіки (Ю. Латов [5]), аналізуються її витоки та наслідки (Р. Ривкіна [12]), вивчається структура (В. Буров [2], С. Мельков, А. Перенджієв [8]). У вітчизняному науковому дискурсі дана проблематика потрапляє до кола інтересів переважно економістів (І. Мазур [6], В. Мандибуря [7], В. Базелевич [1] та ін.). Напрацювання І. Попової [11] дозволяють скласти уявлення про соціологічний підхід до даної проблематики. Разом із тим в науковій літературі поки що мало освітленою залишається економічна поведінка жителів прифронтових зон Донбасу, зокрема їх нелегальні практики отримання доходів.

Виклад основного матеріалу.

Тінюві практики в економіці стали вже звичними в Україні. Їх наявність є аксіомою, яка не потребує доведення. Ю. Левада відзначає, що пострадянській людині доводиться вертатися, підробляти, братися за будь-яку справу, аби забезпечити собі та своїм дітям більш-менш терпиме життя [11, с. 48].

Війна спричинила збільшення частки тінювого сектору економіки. Спеціалісти Мінекономрозвитку зазначають, що в періоди кризи тінюва економіка виконує роль амортизаційної подушки, дозволяючи бізнесу підтримувати свою конкурентоспроможність [4]. Так, у 2014 р. її частка становила 43 % офіційного ВВП [14]. Покращення стану економіки зумовлює зменшення долі тінювого сектору. За розрахунками Мінекономрозвитку у 2016 р. рівень тіню-

вої економіки склав 34 % офіційного ВВП, що на 6 % менше, ніж у попередньому році [14]. Тенденція є позитивною, проте третина економіки України залишається в тіні. Деякі експерти, аналізуючи події останніх років, дають невтішні прогнози. Вони відзначають, що для 1 % детінізації потребується ріст ВВП на 15,63 % [4].

Такий стан речей впливає на економічну поведінку пересічних українців. Одним із проявів тінювої економіки вважаємо поширеність нелегальних та напівлегальних практики отримання доходів. Вони, на нашу думку, є невід'ємною складовою економічної поведінки та культури українців. Нелегальними формами отримання доходів називають «приховані форми зайнятості, а також різні незаконні, кримінальні форми, включаючи економічні злочини (хабарі, незаконні підприємницькі операції та ін.) та інші форми придбання грошових і натуральних доходів як на добровільній, так і на насильницькій основі» [13, с. 27]. До основних індикаторів моніторингу даної проблеми пропонуємо відносити наступні: неофіційна зайнятість, уникнення сплати податків, хабарництво, подвійне соціальне утримання [3, с. 165].

Неофіційна зайнятість. Під неофіційною зайнятістю розуміємо не оформлення трудових відносин у встановленому законом порядку між роботодавцем та працівником. Означена проблема завжди була актуальною для незалежної України. Вона є прямим наслідком процвітання тінювої економіки. В ході поглибленого інтерв'ю респондентам пропонувалося проаналізувати дії абстрактних людей: «Зараз я вам окреслю дві ситуації. Висловіть свою думку з цього приводу. А) «Олександр, житель Старобільська, працює неофіційно. Його роботодавець пропонував офіційне працевлаштування, але підкреслював, що зарплата стане меншою за рахунок сплати податків. Олександр відмовився». А як ви ставитесь до таких випадків? Б) «Михайло, житель Старобільська, категорично відмовляється працювати неофіційно. Він вважає, що офіційне працевлаштування – це запорука гарної пенсії, оплачуваної відпустки, надходжень у бюджет, які повинен сплачувати роботодавець за кожного працюючого». Чи розділяєте ви думку Михайла? Чому?». На основі відповідей на дане питання ми умовно виділили дві групи респондентів: перша група – ті, хто працюють; друга група – студенти (деякі з них підробляють). З огляду на те, що в останніх наразі головне завдання – отримання освіти, то

робота не сприймається ними як щось життєво необхідне, вона є або другорядною, або віддаленою перспективою. Перша група опитаних є прихильниками індивідуалістичних цінностей. Вони наголошують, що в першу чергу варто думати про себе тут і зараз. Неофіційна зайнятість не отримала різкого осуду та розглядається як можливий варіант працевлаштування. Наведемо деякі висловлювання з цього приводу: «Процентів на 95 я бы поступил точно так же, как Александр, потому что, скорее всего, у Александра есть своя семья и в нашей стране, к сожалению, законно деньги получают очень мало, особенно средняя верства населения или, так сказать, бедные, как мы, люди. Поэтому Александр, я думаю, не согласился на этот путь, потому что ему нужны деньги любым путем, потому что иначе он просто даже не сможет жить, даже не просто жить, а выжить» (Олександр, 24 роки, масажист); «Если смотреть по закону и Трудовому кодексу, то это правильно, что его хотят официально устроить. Но, с другой стороны, если ты получаешь денег больше, прежде всего нужно думать о себе, прокормить семью, себя, обустроиться» (Катерина, 21 рік, адміністратор).

Для представників першої групи опитаних такі переваги офіційної зайнятості, як пенсія, є занадто віддаленими перспективами. Вони вважають неможливим планувати на 20-30 років вперед: «Пенсии никакой не будет, когда Миша дорастет до этого» (Олег, 26 років, торговельний представник); «Понятно, что еще не известно, будет у нас эта пенсия или не будет, смысл идти (...) официально» (Людмила, 31 рік, медсестра); «Если ты будешь просто работать, то у тебя будет Пенсионный фонд просто-напросто отбирать, если я не ошибаюсь, 28% зарплаты, ты будешь всю жизнь работать, а в итоге получишь примерно 1400 грн пенсии. Есть ли смысл такой работы, я даже не знаю, думайте сами исходя из цифр» (Олександр, 24 роки, масажист).

Друга група опитаних – студенти, для яких проблема працевлаштування є не такою актуальною. Припускаємо, що багато хто з них знаходиться на утриманні батьків, тому вони не мають гострої необхідності підраховувати кожен копійку. Студенти, на відміну від першої групи, не згодні працювати неофіційно. Вони вважають, що офіційне працевлаштування – це фіксований стаж, оплачувана відпустка, у перспективі – гарантована пенсія. Наведемо декілька висловлювань з цього приводу: «Если работать официально всегда будут денежные средства, будет от-

пуск, и хороший стаж идти на пенсию» (Олеся, 22 роки, студентка); «Не все предприниматели дают отпуск оплачиваемый» (Вікторія, 21 рік, студентка, підробляє викладачем); «Я считаю, нужно зарабатывать стаж и работать по трудовой» (Анастасія, 20 років, студентка). Щоправда, для них офіційне / неофіційне працевлаштування – це уявна ситуація, і ми маємо надію, що їх думка з часом не зміниться.

Уникнення сплати податків. Це ще один показник поширення нелегальних практик в економіці. Таке ставлення до податків вже є невід'ємною складовою економічної культури населення нашої країни. Відсутність різкого осуду неофіційної зайнятості та декларування прийнятності такої форми працевлаштування свідчить про лояльне ставлення до практик уникнення сплати податків. До того ж одна з респонденток зазначила: «Облагать работодателя такими налогами на каждого наёмного работника, какие у нас в стране существуют! Естественно, им это не выгодно. Им выгоднее платить черную зарплату и платить, не оформляя человека официально. И человеку самому так выгоднее. А это все теневая экономика... Когда работодатель должен оплатить налог на каждого работника больше, чем (смея) он может позволить платить ему зарплату, это уже ни в какие ворота... (Тетяна, 34 роки, актриса). Отже, існує думка, що саме державні інституції своїми діями породжують нелегальні практики в економіці.

Опитані студенти (друга група) згадували про стаж, пенсію, відпустку, тобто про те, що стосується їх особисто. Лише одна респондентка зазначила: «Налоги нужно платить» (Вікторія, 21 рік, студентка, підробляє викладачем).

Хабарництво. Парадокс українського суспільства полягає в тому, що ми засуджуємо хабарництво, але, якщо нам потрібно терміново вирішити якесь питання, стаємо учасниками (а іноді ініціаторами) корупційних дій з власної волі. В ході поглибленого інтерв'ю опитані дають типові визначення поняття «хабарник», як то «человек, который берет дополнительную сумму за то, что он обязан делать по долгу своей службы» (Тетяна, 34 роки, актриса); «человек, который берёт деньги за какую-то услугу, которая обходит закон» (Катерина, 21 рік, адміністратор); «Человек, который берёт деньги в личных целях, за предоставление каких-то услуг» (Максим, 34 роки, менеджер).

У масовій свідомості склався стійкий стереотип, що корупція – це зло, з яким необхідно

боротися радикальними методами. У якості покарання за дане правопорушення Катерина (21 рік, адміністратор) говорить про довічне ув'язнення, а Тетяна (34 роки, актриса) та Олександр (24 роки, масажист) – про смертну кару. Джерелом даного феномену є не лише дії чиновників, а й простих людей. Наведемо декілька висловлювань з цього приводу: «Я не приветствую взятки, это очень плохо, это неправильно через кого-то договариваешься... С другой стороны, это упрощает жизнь, получить ту же субсидию, пенсию повышенную, паспорт» (Катерина, 21 рік, адміністратор); «Люди сами разбаловали чиновников всякими там подарочками, денежками дополнительными в конвертиках... Каждый хочет получить себе благо... Они вроде бы благодарят, но тем не менее приучают человека к нехорошим вещам» (Тетяна, 34 роки, актриса). Міркування опитаних із приводу хабарництва дозволяють говорити про присутність даних практик у їхньому повсякденному житті: «К сожалению, в нашей стране без взяток обойтись невозможно, потому что всё основано на такой системе «ты мне – я тебе»» (Олександр, 24 роки, масажист); «Уже заложена система, которая не то чтобы пропагандирует, она кричит: «Дай денег и тебе будет лучше, если не дашь денег, тебе будет хуже» (Олег, 26 років, торговельний представник); «Если бы я хотя бы 10 тысяч получала, это уже неплохо. Тогда бы и взятки люди не брали» (Людмила, 31 рік, медсестра); «Просто у нас это даже не скрывается, и каждый знает, что вот этот человек берет взятки, к нему можно подойти и решить проблему» (Анастасія, 20 років, студентка). Звинувачення знову пред'являються системі.

Мова не йде про те, що змінювати суспільство потрібно починаючи з себе. Лише представниця творчої професії зазначила: «Я никогда не давала взяток и давать не буду. Потому что, если человек занимает определенную должность и имеет на этой должности определённую оплату труда, он посажен на эту должность для того, чтобы выполнять какие-то функции. Если то, что я хочу от него получить, входит в сферу его деятельности, почему я должна за это платить?» (Тетяна, 34 роки, актриса).

Подвійне соціальне утриманство. Це відносно нове явище в нашому суспільстві, яке добре відоме жителям прифронтових зон. Воно передбачає, що людина з окупованих територій оформлює різні види допомоги в Україні і одночасно в так званих «республіках». В рамках

нашого дослідження, на жаль, ще не вдалося всебічно дослідити даний феномен. Робота в цьому напрямку продовжиться. Ознайомимо лише з першими результатами. В ході поглибленого інтерв'ю встановлено, що до переселенців ставляться або лояльно, або з розумінням: «Собратья, я сама переселенка, им хочется помочь, люди не виноваты в этом. Не каждый ходил на этот референдум, не каждый голосовал» (Катерина, 21 рік, адміністратор); «Я отношусь к ним с пониманием, большинству некуда было идти, как ни приехать к нам. Пусть иногда они создают трудности в виде очередей больших, пробок, но людей тоже можно понять, им некуда идти (Олеся, 22 роки, студентка); «Та ну, я сам переселенец... я их понимаю, я нахожусь в такой ситуации». Разом із тим бувають і виключення. Один респондент зазначив: «Из-за них увеличился спрос на том же рынке. В аптеках переселенцы пакवानами лекарства берут. Я думаю, что все это влияет на цены» (Олег, 26 років, торговельний представник). Постійна міграція ВПО через лінію розмежування створює цілу систему, яка їх обслуговує. У прифронтовому місті Старобільську поширення набуває щодобова здача квартир, кімнат. До війни таких практик взагалі не було, а потреби приїжджих цілком задовольняв єдиний на той час готель «Айдар». Сьогодні невід'ємною частиною візуального образу Старобільська є безліч об'єктів (друкованих, рукописних) щодо надання житла.

Подібного роду об'єкти у великій кількості розміщені у місцях потенційного попиту – на автовокзалі, біля Пенсійного фонду. Їх незмінним супутником є інформація про пасажирські перевезення, надання посередницьких послуг у оформленні різного виду допомоги, реєстрація переселенців.

Кількість таких об'єктів свідчить про високий попит на подібного роду послуги, а також про поширення економічних практик, виникнення яких пов'язано з військовими діями на Сході України. Ще один аспект подальшого дослідження даної проблеми криється у наступному висловлюванні одного із респондентів щодо перевізників: «Кому война, кому мать родная» (Катерина, 21 рік, адміністратор).

Отже, аналіз ставлення молоді прифронтових зон Донбасу до нелегальних практик отримання доходів дозволяє зробити наступні висновки:

1. В перші роки військового конфлікту в Україні спостерігається збільшення долі тіньо-

вого сектору в економіці. Стабілізація ситуації в державі зумовлює зменшення темпів інфляції, падіння реальної зарплати та зростання ВВП. Разом із тим доля тіньового сектору залишається високою – близько третини офіційного ВВП. Такий стан речей зумовлює залученість більшості населення до напівлегальних та нелегальних економічних практик, зокрема у сфері отримання доходів.

2. В ході якісного дослідження встановлено, що нелегальні та напівлегальні практики в економічній підсистемі є закономірним явищем. Практикуються неофіційна зайнятість, уникнення сплати податків, хабарництво. Вони викликають осуд, але це не є підґрунтям для повної відмови від них. Щодо неофіційної зайнятості, то думки молоді розділилася. Ті, хто працює, знаходять виправдання таким практикам. Студенти, для яких працевлаштування поки що віддалена

перспектива, вважають неприйнятним неформалення трудових відносин у законному порядку. Мотивом при цьому є особисті вигоди – стаж, оплачувана відпустка, пенсія. Для порівняння: уникнення сплати податків не є такою зловбоденою проблемою та викликає менше осуду.

3. Респонденти у більшості своїй ставлять-ся з розумінням до ВПО. Постійна міграція населення підконтрольних та непідконтрольних українській владі територій є джерелом напівлегальних та нелегальних практик. Ми пропонуємо зосередити увагу на феномені подвійного соціального утримання, який має місце в прифронтових зонах Донбасу. В ході пілотажного дослідження вдалося лише окреслити напрямки його подальшого вивчення, а саме: виявлення витоків даного явища; встановлення мережі задіяних агентів; фіксування динаміки суспільної оцінки.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Базилевич В. Методичні аспекти оцінки масштабів тіньової економіки / В. Базилевич, І. Мазур // Економіка України. – 2004. – № 8. – С. 36-44.
2. Буров В. Ю. Теневая экономика и малое предпринимательство: теоретические и методологические основы исследования / В. Ю. Буров. – Чита: ЗабГУ, 2014. – 204 с.
3. Верховод Л. І. Економічна поведінка в прифронтових зонах Донбасу за умов гібридної війни: методологія та методика дослідження / Л. І. Верховод // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. – 2016. – Вип. 37. – С. 162-166.
4. Кукуруза Г. Почему растет теневая экономика и как с ней должно бороться государство / Г. Кукуруза // Forbes Украина. – Режим доступа: <http://forbes.net.ua/opinions/1400265-pochemu-rastet-tenevaya-ekonomika>
5. Латов Ю. В. Социальные функции теневой экономики в институциональном развитии постсоветской России: автореф. дис. на соискание уч. степ. д-ра социол. Наук / Ю. В. Латов. – Тюмень, 2008.
6. Мазур І. Тінізація економіки України в сучасних умовах / І. Мазур // Вісник Донецького університету. Сер. В: Економіка і право. – 2011. – Т. 2. – Режим доступа: <http://www.stationline.org.ua/ekonom/64/9523-tinizaciya-ekonomiki-ukra%D1%97niv-suchasnix-umovax.html>
7. Мандибур В. О. Тіньова економіка як об'єкт системного наукового дослідження: публікація Науково-аналітичного управління Секретаріату Верховної ради України / В. О. Мандибур. – 2007. – 120 с.
8. Мельков С. Террористическая угроза и «теневая экономика»: есть ли взаимосвязь? / С. Мельков, А. Перенджиев // Власть. – 2016. – № 10. – С. 178-185.
9. Міграція з окупованих територій: як змінилася кількість переселенців у регіонах з початку року // Слово і діло: Аналітичний портал. 20.04.2017. – Режим доступа: <https://www.slovoidilo.ua/2017/04/20/infografika/suspilstvo/mihracziya-okupovanyx-terytorij-yak-zminylyasya-kilkist-pereselenciv-rehionax-pochatku-roku>
10. Номинальный ВВП Украины с 2002 по 2018 гг. – Режим доступа: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp>
11. Попова И. Моральное оправдание и нормативная составляющая теневых практик (К постановке проблемы) / И. Попова // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2004. – № 3. – С. 30-50.
12. Рывкина Р. Тенезация российского общества: причины и последствия / Р. Рывкина // Социс. – 2000. – №12. – С. 3-12.
13. Сергиенко А. М. Виды и формы экономического поведения россиян в период реформ: теоретические подходы и опыт регионального исследования / А. М. Сергиенко // Известия Алтайского государственного университета. – 2002. – № 2. – С. 27-32.
14. Тенденції тіньової економіки в Україні в 2016 р. – Режим доступа: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a>
15. Тертышный С. А. Институциональные основы теневой экономики современной России / С. А. Тертышный // Проблемы современной экономики. – 2011. – № 4. – С. 67-72.
16. Українець Л. Комплексна оцінка економічної ситуації в Україні у 2014–2015 рр. (Частина 1: Загальна оцінка макроекономічної ситуації) / Л. Українець, А. Яблонська, Ю. Кравець, Ю. Стасина. – Режим доступа: <http://iac.org.ua/kompleksna-otsinka-ekonomichnoyi-situatsiyi-v-ukrayini-u-2014-2015-rr-chastina-1-zagalna-otsinka-makroekonomichnoyi-situatsiyi/>

REFERENCES

1. Bazylevych, V., & Mazur, I. (2004). Metodichni aspekty ocinky masshtabiv tinjovoji ekonomiky [The Methodological Aspects of Assessments The Scale of Shadow Economy]. *Ekonomika Ukrainy*, 8, 36-44 [in Ukrainian].
2. Burov, V.Iu. (2014). *Tenevaia ekonomika i maloe predprinimatelstvo: teoreticheskie i metodologicheskie osnovy issledovaniia* [The Shadow Economy and Small Business: Theoretical and Methodological Bases of Research]. Chita: ZabGU [in Russian].
3. Verkhovod, L.I. (2016). Ekonomichna povedinka v pryfrontovykh zonakh Donbasu za umov ghibrydnoji vijny: metodologhija ta metodyka doslidzhennja [Economic behavior along the Donbass frontline areas in the conditions of hybrid war: methodology and methodology of research]. *Visnyk Kharkivskogo nacionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Ser. Sociologichni doslidzhennja suchasnogo suspilstva: metodologhija, teoriia, metody*, 37, 162-166 [in Ukrainian].
4. Kukuruza, G. (2015). Pochemu rastet tenevaia ekonomika i kak s nei dolzhno borotsia gosudarstvo [Why Shadow Economy Is Growing And How The State Should Struggle With It]. *Forbes Ukraina*. Retrieved from: <http://forbes.net.ua/opinions/1400265-pochemu-rastet-tenevaya-ekonomika> [in Russian].
5. Latov, Iu.V. (2008). *Sotsialnye funktsii tenevoi ekonomiki v institucionalnom razvitii postsovetskoi Rossii* [The Social Functions of Shadow Economy In Institutional Development of Post-Soviet Russia]. Extended abstract of Doctor's thesis. Tiumen [in Russian].
6. Mazur, I. (2011). Tinizaciia ekonomiky Ukrainy v suchasnykh umovakh [The Shadowing of The Economy of Ukraine in Modern Conditions]. *Visnyk Doneckogo universytetu. Ser. V: Ekonomika i pravo*, 2. Retrieved from: <http://www.stationline.org.ua/ekonom/64/9523-tinizaciya-ekonomiki-ukra%D1%97ni-v-suchasnix-umovax.html> [in Ukrainian].
7. Mandybura, V.O. (2007). *Tinjova ekonomika jak ob'ekt systemnogo naukovogo doslidzhennja: Publikacija Naukovo-analitychnogo upravlinnja Sekretariatu Verkhovnoji rady Ukrainy* [The Shadow Economy As An Object of Systematic Scientific Research: Publication of the Scientific-Analytical Department of the Secretariat of the Verkhovna Rada of Ukraine] [in Ukrainian].
8. Melkov, S., & Perendzhiev, A. (2016). Terroristicheskaia ugroza i «tenevaia ekonomika»: est li vzaimosviaz? [The Terrorist Threat and «Shadow Economy»: Is There Any Interrelation?]. *Vlast*, 10, 178-185 [in Russian].
9. Mighracija z okupovanykh terytorij: jak zminyлася kil'kist' pereselenciv u rehionakh z pochatku roku [Migration from Occupied Territories: How Has The Number of Immigrants Changed Since The Beginning of The Year]. *Slovo i dilo: Analitychnyj portal*, 20.04.2017. Retrieved from: <https://www.slovoidilo.ua/2017/04/20/infografika/suspilstvo/mihracziya-okupovanyx-terytorij-yak-zminyлася-kilkist-pereselenciv-rehionax-pochatku-roku> [in Ukrainian].
10. *Nominalnyi VVP Ukrainy s 2002 po 2018 gg.* [Nominal GDP of Ukraine from 2002 to 2018]. Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp> [in Ukrainian].
11. Popova, I. (2004). Moralnoe opravdanie i normativnaia sostavliaiushchaia tenevykh praktik (K postanovke problemy) [The Moral Justification And Normative Component of Shadow Practices (To The Statement of The Problem)]. *Sotsiologiya: teoriia, metody, marketing*, 3, 30-50 [in Russian].
12. Ryvkina, R. (2000). Tenezatciia rossiiskogo obshchestva: prichiny i posledstviia [The Shadowing of The Russian Society: Causes And Consequences]. *Sotcis*, 12, 3-12 [in Russian].
13. Sergienko, A.M. (2002). Vidy i formy ekonomicheskogo povedeniia rossiian v period reform: teoreticheskie podkhody i opyt regionalnogo issledovaniia [Types And Forms of Economic Behavior of Russians in The Period of Reforms: Theoretical Approaches And Experience of Regional Research]. *Izvestiia Altaiskogo gosudarstvennogo universiteta*, 2, 27-32 [in Russian].
14. *Tendenciji tinjovoji ekonomiky v Ukraini v 2016 r.* [Trends of The Shadow Economy in Ukraine in 2016 year]. Retrieved from: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a> [in Ukrainian].
15. Tertyshnyi, S.A. (2011). *Institucionalnye osnovy tenevoi ekonomiki sovremennoi Rossii* [Institutional Basics of The Shadow Economy in Modern Russia]. *Problemy sovremennoi ekonomiki*, 4, 67-72 [in Russian].
16. Ukrajinec, L., Jablonsjka, A., Kravecj, Ju., & Stasyna, Ju. (2015). *Kompleksna ocinka ekonomichnoji sytuaciji v Ukraini u 2014-2015 rr. (Chastyna 1: Zaghaljna ocinka makroekonomichnoji sytuaciji)* [The Comprehensive Assessment of The Economic Situation in Ukraine in 2014-2015. (Part 1: General Assessment of The Macroeconomic Situation)]. Retrieved from: <http://iac.org.ua/kompleksna-otsinka-ekonomichnoyi-situatsiyi-v-ukraini-u-2014-2015-rr-chastina-1-zagalna-otsinka-makroekonomichnoyi-situatsiyi/> [in Ukrainian].

Верховод Лілія Іванівна

Кандидат соціологічних наук, доцент
Луганський національний університет імені
Тараса Шевченка
92703, м. Старобільськ, пл. Гоголя, 1

Verkhovod Liliia

PhD in Sociology, Associate Professor
Luhansk Taras Shevchenko National University
1, Gogolya Sq., Starobelsk, 92703, Ukraine

Email: lebedlili@yandex.ru ORCID: 0000-0002-0089-8389

Цитування: Верховод Л. І. Ставлення жителів прифронтових зон Донбасу до нелегальних практик отримання доходів (на прикладі молоді) / Л. І. Верховод // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 8. – С. 5-11.

Citation: Verhovod, L. I. (2018). Stavlennia zhyteliv pryfrontovykh zon Donbasu do nelegalnykh praktyk otrymannia dokhodiv (na prykladi molodi) [The attitude of the population of the Donbas front-line zones to the illegal forms of the income receipt (for example of young people)]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 21(8), 5-11.

Стаття надійшла / Article arrived: 30.07.2018

Схвалено до друку / Accepted: 14.08.2018